

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФІЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ 9 КЛАСУ НА ГУМАНІТАРНИЙ НАПРЯМ НАПРАВЛЕННЯ

Шулюк Надії Іванівни
асистент кафедри психології
Державного університету економіки і технологій
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID ID: 0000-0003-3365-5938

У статті розглянуто проблему профільної орієнтації учнів 9 класу на гуманітарний напрям навчання як важливий етап освітнього та професійного самовизначення особистості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю раннього усвідомленого вибору освітньої траєкторії в умовах сучасної системи середньої освіти, що передбачає визначення профілю навчання після завершення базової школи. Освітній вибір у підлітковому віці розглядається як складний процес, що формується під впливом психологічних, педагогічних, соціальних та психофізіологічних чинників. Теоретичною основою дослідження є концепції професійного самовизначення та професійного розвитку особистості, які підкреслюють роль Я-концепції, інтересів, здібностей і мотивації у формуванні освітніх орієнтацій молоді.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних і психофізіологічних чинників, що впливають на профільну орієнтацію учнів 9 класу на гуманітарний напрям підготовки. Емпіричне дослідження проведено на базі Криворізької гімназії № 46 Криворізької міської ради шляхом онлайн-анкетування учнів 9 класу (n=32). Авторська анкета була спрямована на виявлення навчальних інтересів, самооцінки здібностей до гуманітарних дисциплін та визначення чинників освітнього вибору.

Результати показали, що інтерес учнів до гуманітарних дисциплін має переважно помірний характер. Найбільшу зацікавленість респонденти виявляють до іноземних мов та мистецьких дисциплін. Більшість учнів оцінюють свої здібності до гуманітарних предметів як середні, при цьому половина зазначає, що вони даються їм легше порівняно з точними науками. Встановлено, що провідним чинником вибору профілю є особисті інтереси учнів, тоді як вплив батьків і друзів має менше значення.

Зроблено висновок, що профільна орієнтація старшокласників формується під впливом поєднання внутрішніх мотиваційних чинників і соціально-освітнього середовища. Результати дослідження можуть бути використані у практиці профорієнтаційної роботи закладів освіти.

Ключові слова: профільна орієнтація, професійне самовизначення, освітній вибір, гуманітарний профіль, старшокласники, навчальні інтереси, мотивація, профорієнтація.

Shuliuk N. PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL AND PSYCHOPHYSIOLOGICAL FACTORS OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF 9TH GRADE STUDENTS TOWARDS THE HUMANITARIAN DIRECTION

The article considers the problem of profile orientation of 9th grade students to the humanitarian direction of study as an important stage of educational and professional self-determination of the individual. The relevance of the study is due to the need for early conscious choice of educational trajectory in the conditions of the modern secondary education system, which involves determining the profile of education after completing basic school. Educational choice in adolescence is considered as a complex process that is formed under the influence of psychological, pedagogical, social and psychophysiological factors. The theoretical basis of the study is the concepts of professional self-determination and professional development of the individual, which emphasize the role of the self-concept, interests, abilities and motivation in the formation of educational orientations of young people.

The purpose of the article is to analyze psychological, pedagogical and psychophysiological factors that influence the profile orientation of 9th grade students to the humanitarian direction of training. The empirical study was conducted on the basis of Kryvyi Rih Gymnasium No. 46 of the Kryvyi Rih City Council through an online survey of 9th grade students (n=32). The author's questionnaire was aimed at identifying educational interests, self-assessment of abilities in humanitarian disciplines and determining factors of educational choice.

The results showed that students' interest in humanitarian disciplines is mainly moderate. Respondents show the greatest interest in foreign languages and artistic disciplines. Most students assess their abilities in humanitarian subjects as average, with half of them noting that they are easier to do compared to exact sciences. It was established that the leading factor in choosing a profile is the personal interests of students, while the influence of parents and friends is of lesser importance.

It was concluded that the profile orientation of high school students is formed under the influence of a combination of internal motivational factors and the socio-educational environment. The results of the study can be used in the practice of career guidance work of educational institutions.

Key words: *profile orientation, professional self-determination, educational choice, humanitarian profile, high school students, educational interests, motivation, career guidance.*

Вступ. Проблема професійного та освітнього самовизначення учнів посідає важливе місце у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Умови розвитку освіти та ринку праці зумовлюють необхідність раннього усвідомлення молоддю власних освітніх і професійних орієнтирів. Особливого значення ця проблема набуває в підлітковому та ранньому юнацькому віці, коли формується система життєвих цінностей, професійних інтересів і майбутніх кар'єрних намірів.

Теоретичні засади дослідження професійного самовизначення розроблялися у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, І. С. Кон розглядав самовизначення як процес усвідомлення молодою людиною свого місця у світі дорослих і формування життєвих цілей [4]. Значний внесок у дослідження динаміки професійного вибору зробили Е. Гінзберг та його колеги, які запропонували стадійну модель формування професійних намірів [13]. Подальший розвиток ці ідеї отримали у теорії професійного розвитку Д. Супера, де центральне місце відводиться формуванню Я-концепції як основи професійної самореалізації особистості [4]. У вітчизняній науковій традиції питання професійного становлення та освітнього вибору молоді розглядали Б. Якимчук, Г. Радчук [8], С. Сидоренко [3], І. Чечко [5], та інші дослідники, які підкреслюють тривалий і багатофакторний характер процесу професійного самовизначення.

Аналіз наукових джерел свідчить, що професійний вибір формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників. До них належать індивідуально-психологічні характеристики особистості (інтереси, здібності, самооцінка, особливості Я-концепції), соціальні впливи (сім'я, однолітки, культурне середовище), а також педагогічні умови освітнього процесу. Взаємодія цих факторів визначає спрямованість освітніх інтересів учнів і характер їхніх професійних намірів.

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних і психофізіологічних чинників, що впливають на профільну орієнтацію учнів 9 класу на гуманітарний напрям підготовки. У дослідженні особлива увага приділяється структурі навчальних інтересів школярів, самооцінці їхніх здібностей, а також ролі соціального оточення – родини та однолітків – у формуванні освітнього вибору.

У системі сучасної середньої освіти важливим етапом професійного самовизначення є вибір профільного напрямку навчання в старшій школі. Особливої актуальності набуває проблема профільної орієнтації учнів 9 класу, оскільки саме на цьому етапі вони мають ухвалити рішення щодо подальшої освітньої траєкторії. Серед різних профільних напрямів значне місце посідає гуманітарний, який передбачає поглиблене вивчення мов, історії, суспільствознавчих дисциплін та орієнтує учнів на професії соціально-комунікативного та культурного спрямування.

Профорієнтація є самостійною галуззю наукового знання, що сформувалася на перетині психології, соціології, педагогіки, філософії, медицини, економіки та права. Вона розглядається як один із засобів надання соціальної допомоги людині в процесі її самовизначення та гарантується Конституцією України [1].

Освітній вибір, такий як вибір спеціальності, можна вважати важливим рішенням, пов'язаним з кар'єрою. Оскільки уявлення підлітків про можливу майбутню кар'єру розвиваються під час прийняття таких освітніх рішень, цей вибір можна розглядати як засіб реалізації професійного вибору [10].

У науковій літературі феномен самовизначення особистості розглядається як складний багатовимірний процес формування життєвих орієнтирів і визначення власного місця у соціальному просторі. Так, І. С. Кон трактує самовизначення як процес чіткого усвідомлення молодою людиною свого місця у світі дорослих, а також як вибір соціально й особистісно значущих цілей, досягнення яких забезпечує її самореалізацію. Дослідник пов'язує це поняття з процесами пошуку власної ідентичності, «відкриття Я», соціального та морального дозрівання, що мають виразний світоглядний і соціальний зміст. Водночас соціологічний підхід І. С. Кона дозволяє окреслити загальні характеристики процесу самовизначення, проте не повною мірою розкриває його глибинно-психологічні аспекти, зокрема індивідуальні переживання, суб'єктивне сприймання та внутрішню активність особистості [4].

Теорія професійного вибору, запропонована американським психологом Елі Гінзбергом та колегами, розглядає вибір кар'єри не як одноразове рішення, а як розвитковий процес, що формується протягом індивідуального життєвого шляху. Ця концепція підкреслює, що професійні наміри та остаточні кар'єрні рішення визначаються поступовою інтеграцією індивідуальних характеристик – інтересів, здібностей, цінностей і самосприйняття – із соціальними обмеженнями та можливостями навколишнього середовища. Теорія Е. Гінзберга поділяє процес становлення професійних намірів на три основні стадії: фантазійну (у ранньому дитинстві, коли вибір кар'єри є уявним та фантазійним через обмежене розуміння реального світу праці), перехідну / попередню (у підлітковому віці, коли відбувається поступове зіставлення особистих інтересів і здібностей із реаліями професійних

вимог, що супроводжується посиленням самосвідомості) та реалістичну (у пізньому підлітковому віці та ранній дорослості, коли вибір кар'єри формується на основі поєднання реалістичної оцінки власних можливостей, життєвих обставин і структурних вимог ринку праці). Такий стадійний підхід дозволяє пояснити, чому професійні наміри змінюються з віком і досвідом, а також підкреслює інтерактивний характер професійного самовизначення як результату взаємодії внутрішніх психологічних процесів та зовнішніх соціальних умов [13].

Подальший розвиток ці ідеї отримали у теорії професійного розвитку Д. Супера. На основі стадіальної моделі Е. Гінзберга дослідник запропонував більш комплексний підхід, у якому були враховані певні недоліки попередньої концепції, зокрема недостатнє врахування загальнопсихологічних закономірностей розвитку особистості та обмеженість методичного інструментарію. Д. Супер поєднав феноменологічні підходи з положеннями диференціальної психології, що дозволило створити одну з найвідоміших у зарубіжній науці теорій професійного розвитку [4].

Важливою особливістю теорії Д. Супера є звернення до поняття Я-концепції, яка розглядається як центральний механізм професійного розвитку. Згідно з цією позицією, професійне самовизначення є невід'ємною складовою загального розвитку особистості, оскільки професійний шлях виступає способом реалізації Я-концепції. Водночас деякі дослідники зазначають, що трактування Я-концепції у теорії Д. Супера має досить формальний характер, що ускладнює її операціоналізацію та використання у експериментальних і діагностичних дослідженнях [4].

Узагальнюючи наведені теоретичні підходи, можна зазначити, що професійне самовизначення формується під впливом комплексу різноманітних чинників. У науковій літературі їх умовно поділяють на психологічні, педагогічні, соціальні та психофізіологічні. Саме взаємодія цих факторів визначає характер освітнього вибору старшокласників та спрямованість їхніх професійних намірів. Особливої ваги у цьому процесі набувають вікові психологічні особливості юнацького періоду, які зумовлюють формування самосвідомості та особистісної позиції щодо майбутньої професійної діяльності.

У юнаків зростає усвідомлення власної унікальності та особливостей світосприймання, формується «Я-концепція», що включає три компоненти: когнітивний (суб'єктивне уявлення про себе), емоційно-ціннісний (ставлення до себе) та поведінковий (вияв «Я-образу» у взаємодії з оточенням). У зв'язку з цим процес самовизначення набуває більш дійового характеру: молодь починає реалізовувати власні плани та активно готуватися до майбутньої професійної діяльності (відвідування факультативів, гуртків, заняття з репетиторами, самоосвіта тощо). Самооцінка у цей період стає більш стійкою щодо усвідомлення власної цінності як особистості, хоча може змінюватися при оцінці своїх здібностей, нахилів і можливостей [2].

У наукових дослідженнях професійне самовизначення розглядається як важливий складник професійного розвитку особистості, що відображає уявлення людини про світ професій, їхню суспільну значущість, а також власні професійні наміри та плани самореалізації. Зокрема, Б. Якимчук, спираючись на праці Г. Радчук, зазначає, що професійне самовизначення виступає ключовим елементом професійного розвитку. Дослідники підкреслюють, що воно не зводиться лише до одноразового вибору професії чи окремого етапу професійного становлення, а є фундаментальною основою цього процесу. У такому контексті професійне самовизначення трактується як безперервний процес пошуку та усвідомлення значущості професійної діяльності, формування професійної ідентичності та прийняття рішень у змінних умовах професійного середовища [8].

Зазначені теоретичні підходи дозволяють розглядати професійне самовизначення як процес, тісно пов'язаний із віковими етапами розвитку особистості. Саме тому особливого значення набуває аналіз психологічних характеристик юнацького віку, коли формуються життєві цілі, освітні наміри та перші усвідомлені професійні орієнтації.

У вітчизняній психології ранній юнацький вік визначається в межах від 14–15 років до 17–18 та співпадає з періодом навчання в старших класах загальноосвітньої школи або з навчанням у спеціалізованих школах, технікумах, училищах [2].

У науковій літературі також підкреслюється, що професійне самовизначення молоді має тривалий і динамічний характер та відбувається поступово впродовж кількох вікових етапів. Зокрема, виокремлюються три основні періоди цього процесу. Перший етап охоплює молодший шкільний вік (6–10 років) і пов'язаний із формуванням первинних уявлень про професії та виникненням початкових професійних інтересів. Другий етап припадає на підлітковий вік (10–14 років) і характеризується більш усвідомленим формуванням професійних інтересів, намірів і уявлень про вимоги професійної діяльності. Третій етап (14–18 років) пов'язаний із диференціацією професійних інтересів і прийняттям рішення щодо майбутнього професійного вибору та освітньої траєкторії [8].

Проте, варто зазначити, що криза підліткового віку припадає на кінець цього вікового періоду. Саме тому в перехідний період до юнацтва загострюються протиріччя. Вони пов'язані з вирішенням питання про те, що робити далі – навчатись в школі Х–ХІ кл., піти в училище, почати працювати? Ці питання пов'язані з професійним дійовим самовизначенням. Але воно вимагає розібратись і у власних інтересах, нахилах, здібностях, і не тільки будувати плани, а й реалізовувати їх. Зростає

відповідальність, тому що кожна помилка може мати драматичний характер [2]. У зв'язку з цим важливим завданням психологічних досліджень є визначення тих індивідуальних характеристик особистості, які можуть сприяти або ускладнювати процес професійного вибору в цей період.

Окрему увагу дослідники приділяють впливу індивідуально-психологічних особливостей на процес професійного самовизначення старшокласників. Зазначається, що професійний вибір значною мірою зумовлюється індивідуальними характеристиками особистості, зокрема інтересами, здібностями, схильностями до певних видів діяльності та попереднім життєвим досвідом. Крім того, на процес професійного самовизначення можуть впливати рівень самооцінки, стресостійкість, соціальна адаптованість та інші психологічні характеристики, які визначають готовність особистості до усвідомленого вибору професійного шляху [8].

У процесі розвитку людини поєднуються загальні вікові та індивідуальні риси, які формують її унікальну індивідуальність. Індивідуальність проявляється у сукупності інтелектуальних, вольових, моральних та соціальних якостей, що відрізняють одну людину від іншої. Особистість учня формується через взаємодію таких компонентів, як здібності, темперамент, характер, вольові якості, емоції та мотивація. Здібності визначають успішність у навчальній діяльності, темперамент і характер впливають на поведінку та взаємодію з оточенням, а вольові якості забезпечують подолання труднощів [7].

Окрему групу чинників професійного самовизначення становлять психофізіологічні особливості учнів. До них належать властивості нервової системи, тип темпераменту, особливості когнітивних процесів (уваги, пам'яті, мислення), швидкість переробки інформації, рівень працездатності та індивідуальний стиль пізнавальної діяльності. Зазначені характеристики можуть зумовлювати схильність учнів до різних видів навчальної діяльності, зокрема до гуманітарної або природничо-наукової сфери. Для гуманітарного напрямку підготовки важливими є розвинені вербальні здібності, здатність до аналізу текстової інформації, образне мислення, а також висока комунікативна активність.

Важливу роль у навчальній активності відіграють емоції та мотивація, які визначають ставлення учнів до навчання. Системоутворюючим компонентом особистості є її спрямованість-система мотивів, інтересів і переконань, що визначає поведінку та освітньо-професійні орієнтації учня [7].

Щоб допомогти учням у виборі кар'єри, першим кроком є розуміння себе через розуміння своїх навичок, талантів, інтересів, прагнень та інших елементів, що підтримують самосвідомість. Крім того, очікується, що роль батьків як лідерів у формуванні особистості своїх дітей полягає в тому, щоб забезпечити напрямок, допомогу та керівництво для спрямування їхнього розвитку до більш позитивних результатів [12].

Профорієнтація є комплексом психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу вибору і працевлаштування молоді відповідно до їхніх бажань, нахилів і сформованих здібностей з урахуванням потреб спеціалістів в усіх сферах діяльності [6].

У сучасних умовах глобалізації процес професійного вибору старшокласників стає дедалі складнішим і зумовлюється не лише індивідуальними когнітивними чинниками, а й особливостями культурного середовища. Культурне середовище виступає важливим контекстом розвитку особистості, оскільки через систему цінностей, соціальних норм та очікувань впливає на формування уявлень молоді про майбутню професію та прийняття кар'єрних рішень. Дослідження засвідчують, що культурний контекст може істотно модифікувати когнітивні процеси учнів і, відповідно, їхні професійні орієнтації [11].

Головним внутрішнім ресурсом професійного вибору є інтерес, який визначає позицію особистості щодо певної професійної діяльності. Інтерес активізує психічні процеси: поглиблює мислення, підвищує стійкість уваги, закріплює інформацію в пам'яті та поглиблює емоційне переживання. Він тісно пов'язаний із схильностями та здібностями особистості, стимулюючи їх розвиток і забезпечуючи успішність у діяльності [5].

У контексті профільного навчання інтерес відіграє важливу роль у формуванні схильності до певного освітнього напрямку. Зокрема, інтерес до гуманітарних дисциплін проявляється у схильності до мовної діяльності, читання, аналізу текстів, комунікації та соціальної взаємодії, а також у зацікавленні суспільними процесами й культурно-історичною проблематикою. Учні, які орієнтуються на гуманітарний напрям підготовки, як правило, характеризуються розвиненими комунікативними здібностями, підвищеною чутливістю до соціальних явищ і потребою в міжособистісній взаємодії. Саме ці особливості часто виступають психологічною передумовою вибору гуманітарного профілю навчання у старшій школі.

За даними Хартанто [12], на вибір кар'єри студентами впливають два взаємопов'язані фактори: внутрішні фактори, що походять від самих студентів, та зовнішні фактори, що походять від їхнього середовища. До внутрішніх факторів належать інтереси, таланти, знання, особистість та принципи. Окрім інтересів як внутрішнього фактора вибору кар'єри, значну роль також відіграє соціально-економічне становище сім'ї як зовнішній фактор [12].

І. Чечко відзначає, що за відсутності сформованого професійного самовизначення особистість часто керується соціально схваленими варіантами вибору, що обмежує її свободу та може мати

деструктивний вплив. Поверховий вибір професії під впливом ЗМІ, престижності або соціальних очікувань обмежує розвиток індивідуальних задатків і здібностей. У процесі професійного самовизначення особа реалізує не лише власні потреби, а й вимоги суспільства [5].

Соціально-когнітивний підхід розглядає вибір професії як результат взаємодії індивідуальних психологічних чинників і соціального середовища. У цьому процесі важливу роль відіграють такі фактори, як самооцінка власних можливостей, очікування результатів діяльності та професійні цінності. В умовах різноманітного культурного середовища ці характеристики формуються у взаємодії з соціальними та освітніми впливами, що може суттєво позначатися на освітніх і професійних орієнтаціях молоді [11].

З позицій соціальної психології професійний вибір розглядається як результат взаємодії особистісних когнітивних процесів і соціокультурних впливів. Культурне середовище формує певні ціннісні орієнтири та смислові рамки, у межах яких учні осмислюють можливості майбутньої професійної реалізації. Водночас індивідуальні когнітивні процеси забезпечують інтерпретацію цих впливів та формування власної професійної позиції [11].

Однолітки та сім'я відіграють важливу роль у процесі освітнього вибору молоді. Рішення щодо продовження навчання часто формується у процесі спільного обговорення з батьками, де позиція учня є визначальною у виборі напрямку підготовки, тоді як фінансові та організаційні аспекти здебільшого контролюються родиною [9].

Сценарні теорії, теорія батьківських настанов та рольова теорія підкреслюють, що ключовим фактором формування професійних уподобань є сім'я, яка закладає базові цінності, інтереси та потреби учня [5].

Професійне самовизначення не є одномоментним актом вибору професії й не завершується з отриманням фахової підготовки. Це тривалий процес, що триває впродовж усього професійного життя та супроводжується рефлексією, переосмисленням власного професійного шляху і самоствердженням у професії. За С. В. Сидоренком, професійне самовизначення є складним і суперечливим процесом, в основі якого – прагнення молоді до самостійності за збереження потреби у підтримці з боку школи та сім'ї. У старшокласників цей процес ускладнюється суперечністю між особистими професійними інтересами, соціальною орієнтацією на престижні спеціальності та запитам держави на фахівців певного профілю. Наслідком цього стає зниження навчальної мотивації та інтересу до навчання серед частини учнів [3].

Таким чином, аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що профільна орієнтація учнів формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників. До психологічних чинників належать інтереси, здібності, мотивація, самооцінка та особливості Я-концепції. Педагогічні чинники пов'язані з освітнім середовищем, впливом учителів, змістом навчання та профорієнтаційною роботою школи. Соціальні чинники охоплюють вплив сім'ї, однолітків і соціального середовища. Психофізіологічні чинники включають індивідуальні особливості нервової системи та когнітивних процесів, які можуть визначати схильність учнів до певних видів діяльності.

На базі Криворізької гімназії № 46 Криворізької міської ради, у межах дослідження було проведено анкетування учнів 9-х класів із використанням анкети «Анкета для учнів 9 класу щодо профільної орієнтації на гуманітарний напрям». Опитування складалося з 6 запитань, спрямованих на виявлення інтересів, суб'єктивної оцінки здібностей та окремих чинників, що можуть бути пов'язані з вибором гуманітарного профілю навчання. Дослідження проводилося у форматі онлайн-опитування за допомогою сервісу Google Forms; участь у ньому взяли 32 учня. Анкетування мало анонімний характер. Запитання анкети були спрямовані на виявлення навчальних інтересів учнів, їхнього ставлення до гуманітарних дисциплін, самооцінки здібностей до їх опанування, а також з'ясування ролі соціальних і психофізіологічних чинників у процесі вибору профільного напрямку навчання.

Аналіз відповідей на перше питання, спрямоване на визначення навчальних предметів, які викликають найбільший інтерес у школярів, показав, що найбільшу зацікавленість учні виявляють до іноземних мов та мистецьких дисциплін (по 50 % відповідей). Дещо меншу популярність мають природничо-математичні предмети (37,5 %), географія (25 %) та історія (12,5 %). Водночас українську мову та літературу серед улюблених предметів не зазначив жоден із респондентів.

Результати оцінювання рівня інтересу до гуманітарних предметів свідчать, що найбільша частка учнів характеризує свій інтерес як помірний: 37,5 % респондентів обрали варіант «трохи цікавить», тоді як 25 % зазначили, що гуманітарні дисципліни їх цікавлять. Ще 25 % опитаних вказали на низький рівень інтересу, а 12,5 % зазначили, що гуманітарні предмети їх зовсім не цікавлять. Водночас варіант «дуже цікавить» не був обраний жодним учасником дослідження.

Оцінювання власних здібностей до опанування гуманітарних предметів показало, що більшість респондентів (62,5 %) вважають свій рівень середнім. Ще 37,5 % учнів оцінюють свої здібності як низькі. Варіанти «дуже низькі», «високі» та «дуже високі» не були обрані.

Аналіз факторів, що впливають на вибір профілю навчання, засвідчив домінування внутрішніх мотиваційних чинників. Зокрема, усі респонденти (100 %) зазначили, що ключову роль у виборі профілю відіграють їхні особисті інтереси. Водночас вплив порад друзів відзначили 25 % учнів, а рекомендації батьків 12,5 %. Поради вчителів як фактор вибору профілю не були зазначені жодним із опитаних.

Результати щодо тривалості самостійної роботи з гуманітарних предметів свідчать, що найбільша частка учнів (37,5 %) здатна працювати без втоми протягом 30–45 хвилин. По 25 % респондентів зазначили, що можуть працювати менше 15 хвилин або 15–30 хвилин. Лише 12,5 % учнів вказали, що можуть зосереджено працювати протягом 45–60 хвилин, тоді як варіант «більше 60 хвилин» не був обраний.

Порівняльний аналіз складності гуманітарних і точних дисциплін показав, що для половини респондентів (50 %) гуманітарні предмети є легшими у засвоєнні. Для 25 % учнів вони мають приблизно однакову складність із точними науками, тоді як по 12,5 % опитаних зазначили, що гуманітарні дисципліни даються їм складніше або значно складніше.

Загалом результати дослідження свідчать про наявність помірного інтересу до гуманітарної сфери серед учнів, при цьому визначальним фактором профільної орієнтації виступають особисті інтереси школярів. Результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Результати анкетування учнів 9 класу щодо профільної орієнтації
на гуманітарний напрям (n=32)**

№	Питання анкети / Варіант відповіді	Кількість учнів	%
1	Які предмети тобі подобаються найбільше? (можна обрати кілька варіантів)		
	Українська мова та література	0	0
	Іноземні мови	16	50
	Історія	4	12,5
	Мистецтво / малювання / музика	16	50
	Географія	8	25
	Математика / фізика / хімія / біологія	12	37,5
2	Наскільки ти цікавишся гуманітарними предметами?		
	1 – зовсім не цікавить	4	12,5
	2 – мало цікавить	8	25
	3 – трохи цікавить	12	37,5
	4 – цікавить	8	25
	5 – дуже цікавить	0	0
3	Як би ти оцінив свої здібності до розуміння гуманітарних предметів?		
	1 – дуже низькі	0	0
	2 – низькі	12	37,5
	3 – середні	20	62,5
	4 – високі	0	0
	5 – дуже високі	0	0
4	Що впливає на твій вибір профілю? (можна обрати кілька варіантів)		
	Поради батьків	4	12,5
	Поради вчителів	0	0
	Поради друзів	8	25
	Особисті інтереси	32	100
5	Скільки часу ти можеш приділити самостійній роботі з гуманітарних предметів без втоми?		
	1 – менше 15 хв	8	25
	2 – 15–30 хв	8	25
	3 – 30–45 хв	12	37,5
	4 – 45–60 хв	4	12,5
	5 – більше 60 хв	0	0
6	Порівняно з точними науками, як тобі даються гуманітарні предмети?		
	1 – значно складніше	4	12,5
	2 – складніше	4	12,5
	3 – так само	8	25
	4 – легше	16	50
	5 – значно легше	0	0

Примітка: у питанні 1 та 4 респонденти могли обрати кілька варіантів відповіді.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було здійснено аналіз психолого-педагогічних і психофізіологічних чинників, що впливають на профільну орієнтацію учнів 9 класу на гуманітарний напрям підготовки. Встановлено, що визначальну роль у процесі освітнього вибору відіграють внутрішні мотиваційні чинники, передусім інтереси учнів, які виступають ключовим регулятором їхньої навчальної та професійної спрямованості.

З'ясовано, що інтерес до гуманітарних дисциплін у більшості школярів має помірний характер і поєднується з інтересом до інших навчальних сфер, що свідчить про недостатню диференційованість освітніх орієнтацій. При цьому учні здебільшого оцінюють власні здібності до гуманітарних предметів як середні, що може впливати на невпевненість у виборі відповідного профілю навчання.

Виявлено, що соціальні чинники (вплив батьків і однолітків) мають допоміжний характер і поступаються за значущістю особистісним інтересам. Водночас психофізіологічні особливості, зокрема здатність до тривалої концентрації уваги та індивідуальні когнітивні характеристики, також опосередковано впливають на навчальні уподобання учнів.

Таким чином, профільна орієнтація учнів 9 класу на гуманітарний напрям формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, серед яких провідними є індивідуально-психологічні особливості особистості. Отримані результати доцільно враховувати у процесі організації профорієнтаційної роботи в закладах освіти з метою формування усвідомленого та обґрунтованого вибору освітньої траєкторії учнів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом психологічних механізмів професійного самовизначення учнів, а також із розробленням і впровадженням психолого-педагогічних програм профільної орієнтації в умовах сучасної школи.

Література:

1. Браславська О. Активізація професійного самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2018. С. 37–45.
2. Гомонюк О., Мазур А. Особливості формування професійного самовизначення старшокласників у процесі профорієнтації. *ELARKHNU Інституційний репозитарій Хмельницького національного університету: Головна*. 2017. № 4. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ab811b6-9db4-48c6-aa37-a18232649d5f/content>
3. Гуцан Л. Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання. *Digital Library NAES of Ukraine – Digital Library NAES of Ukraine*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2276/1/39.PDF>
4. Залановська Л. Психологічні основи професійного самовизначення старшокласників: теоретичний аспект. *Наукова періодика Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2021. № 2. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/956/1469>
5. Мартиненко О. Загальні особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2020. № 16. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/26.pdf>
6. Олійник К. Напрями та методи соціально-психологічної діяльності щодо професійного самовизначення старшокласників. *Psychology Travels*. 2023. № 4. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.31891/pt-2023-4-5>
7. Сергеев С. М., Рощупкін А. О. Урахування індивідуальних особливостей старшокласників у навчанні та вихованні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. № 12. С. 182–194.
8. Шрагіна Л. І., Полякова Р. О. Індивідуально-психологічні особливості старшокласників як фактор професійної спрямованості. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-15>
9. Career choice motivation of high school students in context of changing higher education in knowledge economy / S. Rámháp et al. *Poslovna izvrsnost – Business excellence*. 2017. Vol. 11, no. 2. P. 23–37. DOI: <https://doi.org/10.22598/pi-be/2017.11.2.23>
10. Choosing a major in higher education: Profiles of students' decision-making process / V. Germeijs et al. *Contemporary Educational Psychology*. 2012. Vol. 37, no. 3. P. 229–239. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2011.12.002>
11. Xu C., Cardano M. T. Mechanism of career choice among high school students under the interaction of cultural environment and social cognition: A Social psychological perspective. *Environment and Social Psychology*. 2026. Vol. 11, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.59429/esp.v11i1.4192>
12. Dynamics of Career Choice in High School: The Role of Personal Interests and Family Socio-Economic Status | Journal Of Psychology, Counseling And Education / L. Widiawati et al. *Journal Of Psychology, Counseling And Education*. URL: <https://psycoeducation.my.id/index.php/i/article/view/22>
13. Ginzberg's Vocational Choice Theory: The Evolution of Career Decisions. *Teachers Institute*. URL: <https://surl.li/juxzjz>

References:

1. Braslavskaya, O. (2018). Activation of professional self-determination of students in secondary education institutions. [Aktivizatsiya profesijnogo samovyznachennya uchniv u zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity]. *Collection of scientific works of Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University* [in Ukrainian].
2. Homonyuk, O., & Mazur, A. (2017). Peculiarities of the formation of professional self-determination of high school students in the process of career guidance. [Osoblyvosti formuvannya profesijnogo samovyznachennya starshoklasnykiv u protsesi proforyentatsiyi]. ELARKHNU Institutional Repository of Khmelnytskyi National University: Home, (4). <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ab811b6-9db4-48c6-aa37-a18232649d5f/content> [in Ukrainian].
3. Gutsan, L. (2011). Features of professional self-determination of students in the context of specialized education. [Osoblyvosti profesijnogo samovyznachennya uchniv'skoyi molodi v umovakh profil'noho navchannya]. Digital Library NAES of Ukraine – Digital Library NAES of Ukraine. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2276/1/39.PDF> [in Ukrainian].

4. Zalanovska, L. (2021). Psychological foundations of professional self-determination of high school students: theoretical aspect. [Psykhologichni osnovy profesiynoho samovyznachennya starshoklasnykiv: teoretychnyy aspekt]. *Scientific Periodicals of the Interregional Academy of Personnel Management*, (2). <https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/956/1469> [in Ukrainian].
5. Martynenko, O. (2020). General features of professional self-determination of modern high school students. [Zahal'ni osoblyvosti profesiynoho samovyznachennya suchasnykh starshoklasnykiv]. *Habitus. Scientific Journal of Sociology and Psychology*. <https://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/26.pdf> [in Ukrainian].
6. Oliynyk, K. (2023). Directions and methods of socio-psychological activity regarding professional self-determination of high school students. [Napryamy ta metody sotsial'no-psykhologichnoyi diyal'nosti shchodo profesiynoho samovyznachennya starshoklasnykiv]. *Psychology Travelogs*, (4), 44–51. <https://doi.org/10.31891/pt-2023-4-5> [in Ukrainian].
7. Sergeev, S. M., & Roshchupkin, A. O. (2015). Taking into account the individual characteristics of students in education and upbringing. [Urakhuvannya individual'nykh osoblyvostey studentiv u navchanni ta vykhovanni]. *Current problems of education and upbringing of people with special needs*, (12), 182–194 [in Ukrainian].
8. Shragina, L. I., & Polyakova, R. O. (2024). Individual psychological characteristics of high school students as a factor of professional orientation. [Indyvidual'no-psykhologichni osoblyvosti starshoklasnykiv yak faktor profesiynoyi spryamovanosti]. *Mental Health*, (3), 83–88. <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-15> [in Ukrainian].
9. Rámháp, S., Nagy, D., Országh, Á., Rechnitzer, J., & Filep, B. (2017). Career choice motivation of high school students in context of changing higher education in knowledge economy. [Career choice motivation of high school students in context of changing higher education in knowledge economy]. *Poslovna izvrsnost – Business excellence*, 11(2), 23–37. <https://doi.org/10.22598/pi-be/2017.11.2.23>
10. Germeijs, V., Luyckx, K., Notelaers, G., Goossens, L., & Verschueren, K. (2012). Choosing a major in higher education: Profiles of students' decision-making process. [Choosing a major in higher education: Profiles of students' decision-making process]. *Contemporary Educational Psychology*, 37(3), 229–239. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2011.12.002>
11. Xu C., & Cardano M. T. (2026). Mechanism of career choice among high school students under the interaction of cultural environment and social cognition: A Social psychological perspective. [Mechanism of career choice among high school students under the interaction of cultural environment and social cognition: A Social psychological perspective]. *Environment and Social Psychology*, 11(1). <https://doi.org/10.59429/esp.v11i1.4192>
12. Widiawati, L., Firman, Netrawati & Abdul Rahman, M. N. (2024). Dynamics of Career Choice in High School: The Role of Personal Interests and Family Socio-Economic Status | Journal Of Psychology, Counseling And Education. [Dynamics of Career Choice in High School: The Role of Personal Interests and Family Socio-Economic Status | Journal Of Psychology, Counseling And Education]. *Journal Of Psychology, Counseling And Education*. Retrieved from: <https://psycoeducation.my.id/index.php/i/article/view/22> [in Indonesia].
13. Ginzberg's Vocational Choice Theory: The Evolution of Career Decisions. [Ginzberg's Vocational Choice Theory: The Evolution of Career Decisions]. (2023, December). Teachers Institute. Retrieved from: <https://surl.li/juxzjz>

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026